

ANG USAPING PANG-WIKA SA BAGONG YUGTO NG PANTAYONG PANANAW: ANG PANLOOB NA HAMON NG PLURALISMO

S. Lily Mendoza

Abstract

This essay engages the language debates in the Philippines as they play out within the politics of an intellectual movement in the Philippine academy called *Pantayong Pananaw*. Roughly translated as a “for-us, of-us, and by-us perspective,” the movement’s goal is to create the conditions for the possibility of a closed circuit of communication (the context of “us speaking among ourselves” vs. “us speaking with others”) among Filipinos deemed crucial for the democratic constitution of a national polity of speakers able to share a vision of the common good. Key to the success of this national(izing) project is the advocacy of a common medium of communication: in this case, F/Pilipino/Tagalog. In this study, I push back on *Pantayong Pananaw* in its singular focus on national unity and raise issue with its seeming lack of vision—if not in theory, in practice—for the role that the plural languages and cultures in the country might play in its envisioned “national community.” Cast as the interlocutor in this regard is a growing ethnonationalist movement among a number of regional ethnolinguistic communities who fear marginalization of their respective cultures, languages, and identities through what they call the oppressive hegemony of one region (Manila) and its ultimately assimilationist policy. How to make sense of the opposing imperatives of a nationalizing agenda, on the one hand, and of ethnonationalist survival and thriving, on the other, is the problematic being wrestled here. The stakes are spelled out and the larger political context mapped out, but in the end, both nationalist and ethnonationalist projects are challenged to take seriously not only the promise, but also the limits, of their respective visions.

Keywords: *Pantayong Pananaw, nationalism, ethnonationalism, Philippine language politics, identity politics*

Usapin sa Wika: Tapos na nga ba o Nagsisimula pa lang?

Tapos na raw ang usapin sa wika. Sa ayaw man raw at sa gusto, nagwagi na ang F/Pilipino/Tagalog¹—hindi man sa malugod na pagtanggap ng lahat,

sa praktikal naman na pang-araw-araw na gamit bilang wikang pangkomunikasyon sa buong bansa. Hindi na raw kailangang balik-balikan pa ang mga argumento; nagsasayang lang tayo ng oras. Mas mahalagang pag-ukulan ng pansin ang gawaing pagbubuo ng bayan. Tapos na nga ba ito?

Kung titingnan nga naman, mukhang resolbado na ang usapin sa wika. Mayroon na “tayong” *de facto* na wikang pambansa—ang F/Pilipino/Tagalog. Puwede ka na ngayong magbiyahe mula Jolo hanggang Aparri at mamili sa palengke o pumasok sa mga kainan at iba pang establisimiento at makaaasa ka na kung ikaw ay mananagalog, malamang magkakaunawaan kayo ng iyong kausap. Sa mga “*chain stores*” tulad ng McDo, Jollibee, SM Mall, atbp. sa mga probinsiya, ay sila pa ang babati at kakausap sa iyo sa Tagalog kahit na sila mismo ay maaaring Cebuano, Ilokano o Kapampangan at ikaw na namimili ay katulad din nilang Cebuano, Ilokano o Kapampangan.

Sa larangan ng edukasyon, sa kabila ng mando ng nakaraang Pamahalaang Arroyo na palakasing muli ang gamit ng Ingles sa mga silid-aralan,³ malaganap na rin ang pagtuturo sa wikang Pilipino.⁴ At bago pa man ang mga pangyayaring 1986,⁵ na ayon sa historyador na si Atoy Navarro ay naging instrumental sa malawakang pagpapalit ng *programming* sa telebisyon mula Ingles sa Tagalog⁶ at lalong nagpalaganap sa gamit ng F/Pilipino/Tagalog bilang wika ng *mass media*, malaki na rin ang naiambag ng kilusang makabayan ng maka-Kaliwa at lalo na ng kilusan sa pagsasakatutubo sa akademya (Sikolohiyang Pilipino, Pilipinolohiya, at Pantayong Pananaw) sa pagpapataas sa halaga ng wikang Pilipino sa bansa kumpara sa Ingles. Kung dati’y “*class*” ang mag-Ingles at “bakya” o “*low class*” ang managalog, ngayo’y malamang, pagtataasan ka ng kilay kung pa-Inglis-Inglis ka habang ang kausap mo naman ay kapwa Pilipino at di Amerikano.

Sa mga tagapagtaguyod ng proyektong pagsasabansa o pag-iisang bayan, ito ay isang kaaya-ayang debelopment. Hinihirang ito na depinidong pagsulong base sa mga payak na kadahilanan: 1) tulong ito sa pagkakaroon ng malakas na identidad bilang Pilipino; 2) tulong din ito sa pagbubuklod at pag-uunawaan ng iba’t ibang grupong etniko⁷ at maaaring sa pagtutulay na rin sa tinatawag na Dambuhalang Pagkakahating Kultural sa pagitan ng mga elit at ng mga ordinaryong mamamayan; at pinakamahalaga, 3) tulong ito sa pagsasa-Pilipino ng kalinangang pambansa at ng sistemang pangkarunungan, pati na ng proyektong pagsasa-Pilipino ng edukasyon at ang pagbubuo ng isang kamalayang Pilipino na hindi na alipin sa maka-kolonyal na pananaw sa mundo.

Kung tutuusin, ang mga ito ay hindi mga pipitsuging bagay na nagawa. Sa isang bansang katulad ng Pilipinas na daan-daang taong napasailalim sa kapangyarihan ng iba, mahabang panahon din ang kinailangang gugulin (at

kakailanganin pang gugulin sa ngayon) upang lubusang magkaroon ng asertibong identidad at maiwaksi ang kolonyal na pananaw sa mundo—isang bagay na hindi simple lalo na sa konteksto ng globalisasyon. Ang pagsasa-Pilipino ng sistema ng komunikasyon sa bansa ay malaking hakbang tungo rito. At tulad ng nakararaming naghangad ng paglaya sa marahas na epekto ng kolonyalismo, lalung-lalo na sa tinatawag na “*epistemic violence*” nito, ako rin nuong una ay walang patumangging yumakap sa bagong “*linguistic milieu*” na kung saan masasabing mukhang nabuwag na rin sa wakas ang hegemonya ng Ingles sa bansa (bagay na kinalulungkutan naman ng mga tinatawag na “*globalizers*”). Mukhang ngayon hindi na kailangang manlumo ang hindi matatas sa wikang Ingles—di tulad ng dati kung saan ang galing at kasanayan sa paggamit nito ang tinitingalang tanda ng karunungan at pagka-edukado.

Subali’t lingid sa kaalaman ng nakararami na ang pinaka-pangunahing pook na kanilang ginagalawan ay sa Metro Manila lamang, ang ganitong tagumpay ng F/Pilipino/Tagalog ay mukhang naglunsad din ng di-inaasahang “*backlash*” o salungat na reaksiyon mula sa ilang miyembro ng iba’t ibang etnikong grupo sa bansa. Mayroon ngayong lumalakas na bagong kilusan na kinasasapian ng iba’t ibang etnikong grupo na sa halip na ikatuwa ang paglaganap ng iisang “wikang pambansa” ay tinitingnan ito bilang isang panganib: isang instrumento, anila, ng “*ethnocide*” o pagpatay sa ibang mga katutubong wika at kultura sa bansa. Sa wika mismo ng isa nilang manunulat:

The only future for languages not loved by enough of its speakers is death. We should never hang our heads down in shame, unable to state the plain truth that Tagalog is killing our languages (Turla, 2007, p.2, idinagdag ang diin).

Isang lumalakas na kilusan na nagsisilbing *umbrella organization* para sa mga grupong may ganitong kaisipan ay ang *Defenders of Indigenous Languages of the Archipelago-Philippines* (DILA)—isang kilusan na ang lantarang hangarin ay ang hamunin at labanan ang sa tingin nila’y sapilitang imposisyon ng Tagalog bilang natatanging “wikang pambansa.” Kaakibat ng ganitong layunin ay ang pamumuna sa “paghahari-harian” daw ng Maynila o sa tawag nilang “Manila imperialism” o “Manila-centrism” na wala namang nakikitang mabuting nagagawa para sa mga lalawigang labas nito. Tingnan ang kanilang pahayag sa kanilang *website forum*:

Welcome to one of the world’s most successful discussion forums in the internet. Here we compare words in our languages and learn other languages as a result. This forum is the “home court” of DILA members based in the Philippines, the U.S., the U.K., Australia,

Canada, Dubai and other countries. DILA, which stands for Defenders of Indigenous Languages of the Archipelago, is a union among patriotic Pangasinenses, Pampanguenos, Bicolanos, Warays, Karay-as, Ilongos [sic], Cebuanos, Ilocanos, and other ethno-linguistic groups in the Philippines who feel aggrieved by the language policy of their country, and whose passion in life centers around promoting their dear languages (and other aspects of their culture) and saving them from extinction. Their related activities include studying their languages and doing language translations, interpretations and comparisons in a scholarly way. They work for the intellectualization of their languages and aim to have them be made languages of instruction and regular subjects in the school curriculum. Love and pride for their languages motivated them into forging this grand alliance. All members of minority groups, as well as exceptionally sympathetic Tagalogs, are strongly encouraged to join us and participate in our intellectual discussions. We are here to destroy the growing Tagalista mentality that is marginalizing all native languages to no end. "United, we shall overcome!" (DILA-United non-Tagalogs, n.d.).

Sa unang tingin, ang paghahayag ng ganitong damdamin na masasabing maka-etnonasyonalismo ay madaling ipagwalang-bahala bilang pakana lamang ng mga iilang etnikong elit na ang tunay na pakay ay ang panatilihin ang hegemonya ng Ingles sa Pilipinas. Marahil nagkukubli lang ang mga ito sa pagkukunwaring ang takdang layunin ay sagipin ang mga wikang etniko mula sa dominasyon ng Tagalog, subali't sa totoo lang, may ibang pakay o agenda ang mga ito. Hindi mahirap mag-isip ng ganito kung titingnan ang pang-ibabaw na retorika ng namumuong kilusan. Halimbawa, mapapansin ang matinding pagtangga sa paggamit ng wikang F/Pilipino/Tagalog subali't hindi sa wikang Ingles. Manapa'y okey lang na Ingles ang gamiting "*inter-ethnic*" na wikang pang-komunikasyon, huwag lang Tagalog. Subali't may basehan man o wala ang mga ganitong sapantaha, ang tanong ay, mayroon ba tayong⁹ matututunan (o dapat matutunan) sa pakikinig sa kuru-kuro ng mga tumatanggi sa hegemonya ng Tagalog sa bansa at nagnanais na isentro ang kani-kanilang etnikong wika at identidad? O di naman kaya ay baka sa pagtuon dito, tumutulong lamang tayo sa paglikha ng away o problema kung saan wala naman? Sa kabilang banda, kung mayroon ngang ganitong may sentimyento, makatarungan ba na ipagwalang-halaga na lang ang mga ito; tatal, nanalo na naman "tayo"? Sino "tayo"?

Pantayong Pananaw, Ideolohiya, at ang Usapin sa Wika

Ang Pantayong Pananaw (PP) ay isang intelektuwal na tradisyong kumikilala, higit sa lahat, sa kahalagaan ng pagbubuklod ng lahat ng Pilipino at

sa pagkakaroon ng isang kamalayang ang identidad ay masasabing “Pilipino” (Mendoza, 2002/2006; Navarro et. al., 1997; Navarro, 2000; Salazar, 2000). Sinasabing ang identidad na ito ay kasalukuyang binubuo pa at tinitingnan na nakasalalay at hango sa patuloy na pakikipag-ugnayan ng Pilipino sa kapwa Pilipino sa isang saradong sirkito ng komunikasyon,¹⁰ ibig sabihin, “tayo-tayo ang nag-uusap.” Kung dati’y dependibong pinaninindigan ang pagkakaroon ng isang identidad na Pilipino dahil ang natatayang kausap ay iba (i.e., mga taga-labas, sa konteksto ng Pangkaming Pananaw),¹¹ sa konteksto ng “Pantayo” ipinapalagay na ang kausap ay kapwa Pilipino at ang ugnayang panlabas ay dapat naka-angkla sa pagkakaroon ng matibay na panloob na relasyon sa kapwa Pilipino. Mukhang taliwas man ang dating ng ganitong papaloob na oryentasyon sa harap ng hamon ng globalisasyon, sa nais mangyari ng PP, ito ay sinasadya. Ito ay sa dahilang sa daan-daang taon kung kailan ang pagkatao, identidad, at mundo ng Pilipino ay napasa-isantabi sa ilalim ng kolonyalismo, matagal nang napapanahon na dapat masentrang muli ito sa kamalayang Pilipino.¹² Bukod dito, habang ang pagkakaroon ng isang panloob na diskursong pambayan (isang diskurso ng Pilipino, galing sa Pilipino, at para sa Pilipino) ay ipinapalagay na normal (o *taken-for-granted*) sa ibang bansa, sa kaso ng mga Pilipino—tulad ng ibang dumaan sa daan-daang taong pananakop ng iba— ay kailangan pang magkaroon nito.¹³ Kung baga’y kung ang kahinaan ng iba ay ang sobrang pagkiling sa makasariling pananaw o ang tinatawag na etnosentrismo, sa kaso ng mga Pilipino, ito ay kabaligtaran: kailangan pang maawat ito sa pagdedede sa pananaw galing sa labas kung saan pati sarili ay binibilang na obheto na tinitingnan at hinuhusga sa pamamagitan ng lente ng iba.¹⁴ At kung titingnan nga naman ang mga malalakas na bansa sa mundo (Estados Unidos, Japan, Germany, France, atbp), wala ni isa man sa mga ito ang may mahihinang identidad na nasyonal. At kahit na pa sa panahon ng globalisasyon ngayon ang mga umaasenso, wika nga ni Walden Bello (July 2005), ay ang mga bansang tulad ng Tsina at Vietnam na mayroong rebolusyonaryong makabayang kilusan na nagawa nilang permanente sa loob ng tinatawag niyang “*no-nonsense states*” (p.4).

Para sa akin, ang katangi-tangi at kahanga-hanga sa ganitong pagdadalumat sa PP, kahit na sa teorya man lang, ay ang pagtuon hindi lamang sa mismong laman ng usapan o diskursong pambayan, kundi, mas mahalaga, sa proseso, metodolohiya, at konteksto ng binubuong pambansang talastasan. Ang implisitong prinsipyong kinikilala ay ang pakikilahok ng lahat, hangga’t maaari, sa pagbubuo ng diskursong bayan; ibig sabihin, mahalaga na hindi lamang ang pananaw ng iilan kundi ng lahat ang dapat magkaroon ng lugar sa binubuong pananaw na matatawag na “Pilipino.” Ito rin ang dahilan kung bakit iginigiit ang F/Pilipino/Tagalog bilang wikang pangkomunikasyon, dahil ito, anila, ang di-makakailang nagsisilbing abot-kayang nauunawaan ng karamihan, hindi lang

ng mga nakapag-aral. Ang ganitong maka-demokratikong layunin o impetus ng PP ang siyang tinatayang gagabay sa gawaing pagbubuo o pag-iisang bayan. Inaasahan na kung magiging tapat ang PP sa kanyang itinakdang metodolohiya (kung saan ang lahat ay may pagkakataong lumahok), anuman ang substantibong kahihinatnan ng usapan ay lehitimo at dapat katanggap-tanggap sa lahat, bagama't hindi nangangahulugang hindi na ito bubunuin o rerebisahin pa ayon sa tawag ng panahon at ng panibagong insayt.

Ang ganitong pagtatasa sa gawaing pagbubuo ay nangangahulugan ng isang matinding hamon: sa isang banda, may pangakong makasasali ang lahat anuman ang katayuan sa buhay; sa kabilang banda, ang tunay na demokratikong proseso ay hindi kailanman garantisado. Ibig sabihin, sa ideyal na kundisyon ng isang maka-demokratikong talastasan, hindi maaaring hulaan o kontrolin ng sinuman ang magiging resulta o kahihinatnan nito (*impluwensiyahan*, oo; kontrolin, hindi). Kung hindi, matatanong kung masasabi ba ngang demokratiko ito.

Sa aking mas mahabang analisis (halimbawa Mendoza 2001; 2002/2006), sa kabila ng aking nakikitang pangako ng diskurso ng PP lalo na nang ito ay nagsisimula pa lamang, kinailangan ko ring magbabala na ito, tulad din ng anupamang pananaw, kilusan, o sistema ng pag-iisip (*knowledge system*) ay hindi ligtas sa panganib ng pagdodomina o sa tinatawag kong “hegemonyang teoretikal.” Ito ay madaling mangyari kapag ang isang perspektibo o pananaw na dati’y subersibo at mapagpalaya ay nagiging isang “*default position*” na lamang dahil tanggap na ng karamihan. Sa pagsapit nito sa ganitong punto, ito’y nagmimistulang payak na katotohanan (*received knowledge*) na lamang. Sa tingin ng pilosopo ng agham na si Thomas Kuhn (1962), ang matagumpay na yugtong ito ng anumang siyentipikong paradaym ay tinatawag na paghahari ng “*normal science*,” o sa konsepto naman ng sosyolohikong si Pierre Bourdieu (1977), ang pamamayani ng “*doxa*”¹⁵ o ng tinatawag na sintido kumon. Sa parehong teoretista, dito na nagsisimulang magsara ang kritikal na pagsisiyasat ng anumang naturang penomena. Kapag ang isang dati’y bago (*novel*) at di karaniwan na ideya ay naging uso (o *fashionable*) na lamang, madaling mapagkamalan itong reyalidad lamang o payak na katotohanan at akalaing walang namamagitan lente ng interpretasyon sa pag-unawa rito. Ang ganitong pagbubura ng elemento ng interpretasyon sa pagtingin ng anumang bagay ang siyang daan upang ang dating mapagpalayang pananaw ay nagiging isang ideolohiya—namamayani base sa puwersa ng awtoridad (o “*canon*”) at hindi na sa malayang tagisan ng talino at pangangatwiran.

Sa aking pakikinig sa mga usaping pangwika,¹⁶ maraming pala-palagay sa parehong magkabilang-panig na masasabing umabot na sa estado ng pagiging “*doxa*” o payak na katotohanan lamang; ibig sabihin, tinatayang hindi na dapat

pang pag-usapan ang mga ito. Madaling sumapit sa ganitong punto lalo na't kung ang eksklusibong kausap ay palaging ang kaparehong mag-isip lamang. Dahil ang paulit-ulit na pagbanggit sa loob ng isang binuong komunidad (ang PP ay isa, ganoon na rin ang DILA) ay isang paraan kung paano nagiging normal o payak na katotohanan sa mga miyembro ang dati'y di kayang isipin, mahalagang palaging siguraduhing buhay ang kritikal na pagtatanong at masiglang salungatan ng mga pananaw at hindi na lang ang kaparehong mag-isip ang kinakausap.¹⁷ Siyempre hindi na kailangang sabihin na kung kailangan man ng stratchikong pagsasara sa pagpapakahulugan sa isang bagay para magampanan ang isang partikular na layunin, ito ay dapat na pansamantala lamang; mahalagang buksang muli ito sa puna at pagtatanong, at kung kakailanganin, sa pagbabago, ayon sa hinihiling ng panahon. Ang ganitong mapagtanong na lapit ang nais kong gamitin para tingnang muli ang mga usapin sa wika at kung may bagong taya ba sa mga ito na dapat kailangang pagtuunan ng pansin.

Mula Pangkami tungo sa Pantayo: Ang Hamon ng Pluralismo

Sa PP, madali nang sabihing ang F/Pilipino/Tagalog ang tanging katanggap-tanggap na wikang pangkomunikasyon sa pagitan ng iba't ibang etnikong grupo sa bansa; ang hindi na binabanggit ay ang nakapanaklong na "hindi Ingles." Malinaw na kapag ang pinag-uusapan ay ang pagpili sa kung anong wika ang pinakamabuting gamitin sa pakikipag-usap sa kapwa Pilipino—Ingles ba o Filipino—walang dudang ang huli ang pipiliin, kung base lang sa aktuwal na gamit nito.¹⁸ Ayon sa argumento, kung tutuusin hindi kailanman naging *lingua franca* ang Ingles sa Pilipinas sa kabila ng mahabang panahong pinairal ito bilang wikang panturo sa mga paaralan; bagama't masasabing nakauunawa ang nakararami ng wikang Ingles, ang tunay na makapag-uusap lang nang malaliman rito ay ang iilan lang—ang mga edukado. Sa historikal na proseso na rin, ayon sa tagapagtaguyod ng PP (at dito, mas makapagpapaliwanag ang mga iskolar ng kasaysayan), ang Tagalog—at hindi ang iba pang rehiyonal na lengguwahe—ang nagsilbing wika ng itinatag na pamahalaang republika, at bago nito, ng himagsikang mapagpalaya ng 1896. Subali't mukhang ang di gaanong napag-uusapan pa ay kung ano ba ang dapat maging ugnayan ng wikang F/Pilipino/Tagalog sa iba pang wikang rehiyonal o etniko. Kung ang nangyayari, tulad ng mga paratang, ay hindi na lang ginagamit ang Tagalog upang makipag-ugnayan sa di-kaprobinsiya (i.e., *across inter-ethnic lines*) kundi nagsisimula nang palitan nito ang mga iba't ibang katutubong wika sa bansa, ito ba ay dapat tingnan na normal lang at hindi dapat ikabahala? Ano ang maasahang epekto ng paglikha ng isang pambansang kamalayan—isang malaking PP na saklaw ang lahat—sa mga maliliit na pp (o panloob na diskurso) ng mga etnolingguwistikong grupo?

Interesanteng pansinin na ngayon lang mukhang dumadami ang mga ganitong militanteng maka-etnikong kilusan. Kung tutuusin, sa mas malawakang pagtingin, ang identidad ay binibilang na hindi problematiko kung walang humahamon dito. Wala ring esensyal (ibig sabihin, di-historikal) na kahulugan ito kundi (kung tuturingin ang teorya ng lingguwistikong si Ferdinand de Saussure) ang pakahulugan ng anumang identidad ay lumalabas lamang sa ugnayan nito sa iba (*emerges only in difference*). Kaya't kung bibigyang pansin ang pangalan ng iba't ibang sinaunang tribo sa mundo, halimbawa, malamang ang kahulugan ng mga ito ay simpleng "tao," ibig sabihin, tao sila kumpara sa hayop, na siyang kanilang pangunahing ka-relasyon sa kanilang mundong ginagalawan. Noong panahon na lang ng malawakang kolonisasyon ng Europa (o ang tinatawag na "*Age of Exploration*" daw) mula 1492, kinailangang mag-imbento ng iba't ibang kategorya ng pag-iiba-iba ng mga grupong tao (hal., batay sa kulay ng balat o hugis ng bungo na siyang naging batayan ng rasismo) upang mabigyang-saysay lang kung bakit puwedeng pagnakawan, alipinin at sakupin ang ibang "hindi katulad natin"—dahil sila ay hindi lubusang tao, o kung tao man, mas mababang uri "kaysa sa atin." Sa pagkasabog ng mundo ng mga katutubo dahil sa marahas na engkuwentro nila sa mga Europeong mananakop, kinailangan nilang buuing muli mula sa umpisa ang kanilang mga sarili, pati na ang pang-unawa nila sa kung sino sila kaugnay ng (Pangkaming Pananaw) at hiwalay (Pantayong Pananaw) sa mananakop na puti. Kaya't matitingnan ang penomeno ng matinding pakikilaban ng sariling etnikong identidad sa loob ng dinamiko ng tinatawag na "*identity politics*" o ang pagtingin sa identidad bilang larangan ng pagtutunggali. Bagama't ang pagkakaiba (sa kaugalian, tradisyon, kultura, at wika) ay hindi likas na dahilan upang mag-away-away, kapag nararamdaman na may ibang pagpapahalagang ibinibigay sa isa kumpara sa iba at hindi na lang stratehiko at kontekstual ang mga binibigay na basehan, maaasahang magkakaroon ng reaksiyon dito.¹⁹

Sa balangkas ng PP, hindi nakapagtata kang sa yugtong ito ng gawaing pagbubuo nagkakaroon ng ganitong panibagong kamalayan ng pagkakaiba ng mga etnolingguwistikong grupo. Naaaninag ko (tingnan ang Mendoza, 2002/2006) na malamang nangyayari ito nuong una pa man (ang paglago ng kamalayan ng pluralismo o ng pag-iiba iba sa loob ng bayan) kapag nagkaroon na nga ng isang saradong sirkito ng komunikasyon. Ganito ang binanggit ko patungkol dito:

Appearing to be merely a methodological concern, closing the circuit of interaction to involve only community participants (i.e., "Filipinos," however problematically defined) in the task of national discourse formation within Pantayong Pananaw attains far-reaching implications when understood as posing such

questions as the following: What would our discourse look like when we no longer feel the need to justify ourselves to others but instead begin talking among ourselves? What other kinds of issues, subjects of discussion, and interests will begin to occupy our discourse on knowledge as a nation? Applied to the various disciplines, such questions have been known to incite other kinds of theoretical problematics than those currently prevailing. For example, Filipino ‘culture’ and ‘identity’ (in the singular) begin assuming a plurality formerly (strategically) suppressed in the forced binary construction of the debates within the context of decolonization (the necessary ‘us’ versus ‘them’ framing of the anti-colonial discourse). Removed from that open circuit of communication, plural Filipino cultures and identities begin to emerge as the homogenizing imperative of the anti-colonial stance gives way to a closed context of interaction where Filipino community members are compelled to focus on problems arising from within the national community itself. (pp. 168-169, dinagdag ang empasis)

Mahalagang pagtuunan ng pansin ang kapuna-punang pagbabago na ito sa konteksto ng talastasang bayan (mula sa bukas na sirkito ng Pangkami sa saradong sirkito ng Pantayo)—bagay na sa isang banda, mula sa punto de vista ng pagsasabansa, ay dapat tingnan na isang pagsulong bagama’t may kaakibat na panibagong hamon. Kung tutuusin, ang hamon na ito ay karaniwan lamang sa lahat ng bansang di likas na “*homogeneous*” kundi may kanya-kanyang mga etnolingguwistikong grupo na ang tawag ng iba ay maliliit na nasyon²⁰ at mahalagang kaharapin ito nang may maingat na pag-alala sa kapakanan ng lahat, at hindi lang sa kapakanan ng isang dominanteng grupo. Kung hindi, madaling iparating ang di sinasadyang mensahe na ang proyektong pagbubuo ay *ethnocidal* nga tulad ng paratang, i.e., nakamamatay sa ibang mga katutubong wika at kultura dahil sa bandang huli pala, binubura nito ang nabubukod- tanging kaibahan ng mga ibang etnikong grupo sa pagpapasaloob ng mga ito sa iisang yuniporm na wika at kultura lamang. Karagdagan, kung ang wikang F/Pilipino/ Tagalog ay isang rekwisito para makapasok sa binubuong talastasang bayan, sa loob ng balangkas ng PP, ano ang nakikitang dapat na gawain para ang mga usaping nakapaloob sa iba’t ibang etnikong wika ay maging kabahagi rin sa proseso ng pagbubuo sa diskursong bayan? Sa ibang banda, paano kung magdesisyon ang mga etnolingguwistikong grupo na imbes na makisali sa diskursong bayan, nais na lamang nilang buuin ang kani-kanilang pantayong diskurso hiwalay dito?

Etnisidad at Nasyonalismo: Isang Pagtutulay

Gusto kong subukang bigyang-saysay ang mga pagtatalo sa wika sa pagitan ng mga tagapagtaguyod ng etnonasyonalismo at, sa kabilang banda, ng

nasyonalismo, base sa aking personal na karanasan at sa pakikinig sa mga usap-usapan sa magkabilang panig. Nais kong magsimula sa aking sariling kinatatayuan bilang isang nagbabalik-loob na Kapampangang Pilipino.

Nagsimula ako sa aking sariling proseso sa kamalayan sa wika mula sa konteksto ng dekolonisasyon (bahagi ng konteksto ng Pangkaming Pananaw). Dahil noong lumalaki ako, isang pinagmulan ng aking pagka-api ay ang sapilitang pagpapagamit ng Ingles sa mga paaralan bilang wika ng karunungan at ang pagbabawal sa aking kinagisnang wikang Kapampangan²¹. Malugod kong niyakap ang wikang Tagalog bilang alternatibo sa kolonyal na wikang Ingles noong ako'y nagsimulang magkaroon ng kamalayang makabayan pagkatapos ko na ng kolehiyo. Sa hindi ko mawaring kadahilanan, hindi kailanman tinanggap ng aking dila ang Ingles bagama't naging matatas ako sa pagsusulat dito. Madali akong natuto ng Tagalog sa pamamagitan ng mga aralin sa Pilipino na ginawang bahagi ng kurikulum mula hayskul hanggang kolehiyo (hindi ko maalala kung mayroon nito sa elementarya noong kapanahunan ko). Ang pagkatuto ko rito ay parang proseso na rin ng pagkatuto ko sa aking wikang kinagisnan (Kapampangan), bagama't kabaligtaran ng sa Ingles, hindi ako natutong magsulat sa Pilipino para sa akademikong pakay.²² Sa aking karanasan sa mga panahong iyon, hindi kailanman nagkaroon ng labanan sa aking pakiramdam ang wikang Kapampangan at ang Tagalog. Para sa akin, kumpara sa aking nabuong kamalayang Ingles, parehong kumakatawan ang dalawa sa aking katutubong pagkatao. Kapag ako ay nasa Maynila at kausap ang mga taga-roon, natural sa akin ang makipag-usap sa kanila sa Tagalog, subali't pag-uwi ko sa probinsiya, pulos Kapampangan ang aming salita—sa bahay, sa palengke, o sa anumang lugar sa probinsiya. Dahil may edad na rin ako nang magsimula ang aking dekolonisasyon (di tulad ng mga kontemporaryo ko na maagang naging aktibista), deka-dekada ring ito ang aking naging pangunahing preokupasyon. At habang nakatuon ako sa gawaing ito, walang ibang prayoridad para sa akin kundi ang pagpapalago ng makabayang kamalayan sa aking sarili na malaking bahagi nito ang paggamit ng wikang F/Pilipino/Tagalog.

Nagpatuloy ito hanggang nitong mga ilang taon na napasali ako sa isang sangay ng DILA—ang *listserve* ng *Academia ning Amanung Sisuan, International* (dati, Akademyang Kapampangan). Noong una, nagka-interes akong sumali rito dahil narinig ko na forum ito para sa *revival* o muling pagbuhay ng wika at kulturang Kapampangan. Lubos kong ikinatuwa ito dahil nagkaroon na rin dati ng ganitong proyekto, mahigit tatlong taon na ang nakararaan, kung saan ang munisipyo ng San Fernando, Pampanga ay nagdaos ng isang malakihang pagdiriwang para buhaying muli ang kulturang Kapampangan. Ito ay ginanap sa panahon ng pistang panlalawigan sa Mayo. Nataunan kong makapanood ng

ilang palabas na nagtanghal ng mga katutubong sining Kapampangan tulad ng *basulto*,²³ *pulosa*,²⁴ at zarzuwela, at naaalala ko pa ang matinding epekto nito sa akin. Bagama't nung mga panahong iyon wala pa akong konseptuwal na kasangkapan (*conceptual tools*) para unawain ang kahulugan ng enkuwentrong iyon sa mga katutubong sining ng kulturang Kapampangan, hindi ko malimutan ang kapangyarihan ng sandaling iyon para sa akin. (Mauulit ito sa isang *epiphany* sa loob ng isang silid-aralan sa *Humanities*, sa graduwadong seminar ng etnomusikologong si Prop. Felipe de Leon Jr. na may pamagat na "*Image of the Filipino in the Arts*."²⁵) Sa kasamaang-palad, hindi na muling naulit pa ang ganitong pagdiriwang sa Pampanga pagkatapos ng taong iyon. Kaya't nung mabalitaan kong may ganitong kilusan para ipagdiwang at palaguin ang kultura at wikang Kapampangan, hindi ako nag-atubiling nakisali.

Ang *Academia ning Amanung Sisuan* (mula rito tatawaging Akademya) ay itinatag ni Ernie Turla, isang Kapampangang makata, manunulat, at retiradong empleyado ng *U.S. federal government* na naninirahan sa Portland, Oregon (siya rin ang tagapag-tatag ng DILA).²⁶ Sa pakiwari ko, ang kilusang Akademya, pati na rin ang DILA, ay nagsimula, hindi sa Pilipinas, kundi sa mga Pilipinong nasa ibang bansa, karamihan, sa Estados Unidos—isang bagay marahil na puwedeng punahin tungkol dito. Subali't mula sa pagkatatag ng Akademya nuong taong 2000, nagsilbing sentro ito ng ugnayan ng mga may kaparehong damdaming makabayan patungkol sa Pampanga na nasa mismong lalawigan ng Pampanga at iba pang dako ng Pilipinas, at pati na sa ibang bansa tulad ng Australia, Kuwait, Canada, atbp.

Ang *listserve forum* ng Akademya ay lubos na masigla, halos makailang beses isang araw nagpapaskil ang mga kasapi at laging maraming iba't ibang isyung binubuno at pinag-uusapan. Karamihan dito ay may kinalaman sa pagpapalago ng wikang Kapampangan, kasama na ang pag-aaral ng ortograpiya nito, ang pakahulugan ng mga gamit na salita, at mga iba't ibang balita patungkol sa mga pangyayari sa probinsiya ng Pampanga. Marami ring nagbabahagi ng mga tula, mga palabas sa musika ng mga grupong mang-aawit tulad ng batikang Arti Sta. Rita,²⁷ at video ng mga bandang Kapampangan na pinapaskil sa YouTube. Ito ay kinabibilangan ng iba't ibang henerasyon mula kabataan hanggang sa mga matatawag na lolo at lola (nasa edad sitenta at higit pa). Kamangha-mangha para sa akin ang pagkamalikhain ng mga gawaing sining ng mga kabilang dito, lalung-lalo na ng kabataan.²⁸ Nagbunga rin ng mga pulitikal na pagkilos ang listserve para sa mga iba't ibang proyekto katulad ng ugnayan at suporta sa Museong Kapampangan at Sentro ng Pananaliksik sa Holy Angel Kapampangan Center at sa kilusan para sa mabuting pamahalaan na kampanya ng noo'y Gobernador ng Pampanga na si Among Ed Panlilio. Sa lahat ng ito,

mapapansin na kahit pinapayagan ang gamit ng Ingles sa mga talakayan, madalang at paminsan-minsan lang ang aktuwal na gamit nito. Malinaw na ang wika ng listserve ay Kapampangan.

Sa gitna ng ganitong masiglang talakayan, isang hindi naiiwasang pag-usapan ang pagkabahala tungkol sa paglaganap ng Tagalog bilang gamit-wika sa loob mismo ng lalawigang Pampanga, lalung-lalo na sa mga komersyal na establisimiento at mga mall. Noong una, hindi ko makayang maunawaan ang matitinding reklamo laban sa Tagalog. Sa tingin ko, hindi naman kinakailangang maging “*threat*” o panganib ito; kung tutuusin kahit nga ang mga sinaunang katutubo ay karaniwang marunong ng dalawa, tatlo, o minsan apat o limang lengguwahe pa nga (tingnan ang Nettle at Romaine, 2000)—ang una, para sa panloob na gamit ng komunidad, at ang mga karagdagan dito ay para makipag-ugnayan sa ibang tribo sa mga kalapit na rehiyon. Kako, bakit hindi tingnan ang Tagalog bilang wikang gamit para makipag-ugnayan sa ibang Pilipinong di kagrupo? Sa kalaunan, napag-alaman ko na ang pangunahing dahilan sa ganitong negatibong reaksiyon sa Tagalog ay ang kakayahan daw ng Tagalog na palitan (o *i-displace*) ang wikang Kapampangan. Ibig sabihin, nakikitang problematiko ang Tagalog dahil na rin sa mismong bisa nito, gawa ng lingguwistikong pagkakalapit nito sa mga wikang rehiyonal na nagpapadali sa pagkatuto rito. Sa madaling sabi, dahil madaling matutunan ito, may panganib na kung dumalas ang gamit nito sa mga Kapampangan mismo, malamang ito na ang makakasanayang gamitin hindi na lang sa pagkausap sa tagalabas kundi pati na rin sa mismong kapwa-Kapampangan; kaya’t ang kapasyahang huwag nang palawigin pa ito sa Pampanga nang higit sa paglaganap na nga nito rito. Sa ganitong pagtingin, ang Ingles ay tinatayang walang ganitong kakanyahang palitan ang mga katutubong wika.²⁹ Pangalawa, tinitingnan ding negatibo ang napapansing pagmamataas ng mga nakapag-aral o pansamantalang nanirahan sa Maynila na pagbalik sa probinsiya ay nananagalog na at may pagkamatapobre ang dating sa kapwa Kapampangan (reklamong marahil ay maihahalintulad sa reklamo ng PP sa mga tinatawag nilang mga “Inglisero”).

Isang halimbawa ng mga ganitong insidente ay ang inilahad ni Jason Paul Laxamana sa kanyang blog at ibinahagi sa listserve (nasa wikang Ingles ang partikular na entring ito). Sa isa raw “*Battle of the Bands*” na itinanghal ng Angeles City Tourism Office, sa pagpapakilala ng Tagalog *host* sa mga Kapampangan *rock bands*, sinabi nito, “*Give the Pampangueno rockers a chance to play with national rock musicians;*” nakapanaklong na komentaryo ni Jason: “*who are, duh, mostly Tagalog musicians.*” Wika nito:

Isn't it insulting and amazing at the same time that we are placed inferior to our co-Filipino musicians, yet we feel as if nothing is

wrong? This is because the ideology that we are REGIONAL/unofficial and they are NATIONAL/official has been injected in our brains. We have internalized downgrading ourselves as Kapampangans, to the point that the enemy is no longer the national language policy or the domination of Tagalog in mass media but OURSELVES (e-mail, Setyembre 03, 2007).

Magpagayunpaman, ang tawag na i-boycott ang Tagalog sa Pampanga na iminungkahi ng ilang miyembro, kahit na matunog, ay hindi tinitingnan ng lahat na kailangan. Wika pa rin ni Jason:

Nung ding tau tau na mu king dalan a managalug—detang normal a talapagobra—e ku no pakiabaran. Ustu ne ing pakisabian kong Kapampangan. Ing pekamasanting a model, IKATAMUNG LULUGUD KING AMANUNG SISUAN. Ipakit yu na bilang gagamit king Kapampangan, biasa tamu, magaling tamu, mangasanting at mangalagu tamu, masaplala tamu, at mangasaya tamu (e-mail, Nobyembre 06, 2007).

[Kung ang mga ordinaryong tao na lang sa daan na nananagalog—yung mga manggagawa—hindi ko na kinakaaway. Tama na yung kinakausap ko sila sa Kapampangan. Ang pinakamagandang model, TAYO MISMONG NAGMAMAHAL SA ATING WIKANG KINAGISNAN [direktang salin: ‘WIKANG SINUSO’]. Ipakita n’yo na bilang gumagamit ng Kapampangan, matatalino tayo, magagaling tayo, mga pogi at magaganda tayo, mabuhay tayo, at masasaya tayo.]

Patungkol pa rin sa reaksiyon sa Tagalog, isang madalas kong marinig ay ang pagbanggit na halimbawa sa Estados Unidos, na kung titingnan daw ay isang malakas na bansa pero wala namang kailangang “*official language*.” Subali’t patungkol dito, ang hindi nakikita ay hindi na kailangang ideklara pa ang Ingles bilang opisyal na wika dahil ito na ang tumatayo at nagsisilbing kaisa-isang gamit na pambansang wika. Subukan ng mga ibang etnolingguwistikong grupo rito na kumilos upang ipaglaban ang gamit ng kani-kanilang wika—halimbawa, ang Espanyol—kahit man lang sa ilalim ng tinatawag na “*bilingual education*”—at maaasahang mabilis ang backlash sa mga ito, katulad na lang sa nakitang paglulunsad ng mga Inglisero ng “*English Only Movement*.” Sa tingin ng huli, ang mga etnikong grupong nagnanais magtaguyod ng kani-kanilang katutubong wika, kahit kasabay lang ng Ingles, ay panganib daw sa pagpapanatili ng pagkakaisa ng bansang Amerika. Ibig sabihin, kaya (*‘can afford’*) lang ng Estados Unidos na hindi magkaroon ng opisyal na wika habang ito ay de factong mayroon nito (ang wikang Ingles), hindi man sa pormal na batas, sa aktuwal naman na gamit. Pero sa sandaling maghangad ang iba’t ibang grupo na gamitin rin (hal. sa mga paaralan) ang kani-kanilang wika, dito na makikita ang matinding

paghadlang ng dominanteng grupo sa ganitong adhikain.³⁰ Kaya't ang gamit sa Estados Unidos bilang halimbawa ng mga naghahangad tanggalin ang palisi sa pambansang wika sa Pilipinas ay masasabing hindi angkop dahil sa kabaligtaran ang situwasyon sa wika rito.

Isang mas radikal na pananaw ay ang pagtanggap mismo sa konsepto ng “bansang Pilipinas.” Sa ngayon, hindi ko alam kung ito ay minoridad na pananaw lamang ng iilang kasali sa DILA (hindi ako miyembro rito) o kung ito ba ang tingin ng nakararaming kasali rito, subali't isang mahabaang pagtalakay sa pananaw na ito ay ang makapal na bolyum ni David C. Martinez na pinamagatang, *A Country of Our Own: Partitioning the Philippines* (2004). Dito, ang nagsilbing “*epiphany*” para makapag-isip ng ganito ang awtor na dating makabayang aktibista ng *First Quarter Storm* at nakulong sa panahon ng diktadurang Marcos subali't nakatakas, ay ang realisasyon na ang tanging pagbubuklod na hindi mapang-api ay ang pagbubuklod na galing sa tinatawag niyang “*primordial belonging*” na makikita lang, aniya, sa mga etnolingguwistikong kabuuan. Wika ni Joseph Fallon, freelance na manunulat at mananaliksik sa usaping U.S. immigration at demographics na isa sa mga sumulat ng Foreword ng libro:

This epiphany compelled the author to reexamine the unchallenged assumptions that underpin the historical, political, and cultural legitimacy of the Philippine State; to reevaluate its chronicles and retrace its development; and to scrutinize the nuances of culture, the meaning of belonging, and the significance of shared values. His fundamental and unavoidable conclusion: that Filipinos are the “manufactured citizens of a synthetic State”. ... (p.vi).

Karamihan ng mga naging gabay ni Martinez sa ganitong pagbabagong-loob (mula sa isang matinding nasyonalismo tungo sa natibismo) ay ang mga nakatatandang miyembro ng mga katutubong grupo na dumanas ng matinding pagka-api sa kamay ng mga mayoryang grupo (hal. ang Tausug na Madyasin Alpha na tumulong sa kanya para makatakas mula sa kanyang *house arrest* sa panahon ng diktaduryang Marcos, ang Dine [tribung Navajo] na si John Whitefeather na kanyang nakilala sa Estados Unidos [tingnan ang kanyang paglalahad ng kanyang personal na karanasan sa Martinez, 2004]). Dahil ang mga grupong ito ay hindi nabigyang pagkakataon na maging malaya at ipagpatuloy ang kanilang sariling paraan ng pamumuhay minsang sila ay napasailalim sa batas nasyonal ng kani-kanilang kinabibilangang teritoryo sa kabila ng mahabang panahong pakikilaban ng kanilang karapatan, wala itong nakikitang ibang kaparaanan para sagipin ang kanilang mga komunidad kundi ang tumiwalag sa mga kinabibilangang estado nasyonal.

Ganito na rin ang hinaing at pinakikilaban ng mga katutubo sa buong mundo na bumubuo sa tinatawag na “*Fourth World*”—mga ‘bayan na walang estado’ (*nations without states*): ang karapatang pamahalaan ang kanilang sarili. Sa Estados Unidos, ang iba’t ibang tribo ng mga tinatawag na Native Americans ay pormal na pinapalagay na “*sovereign nations*” o ‘malayang bayan’, subali’t nakapaloob pa rin sila sa kontrol at pamamahala ng U.S. *federal government*. Sa ngayon, isa sila sa kalunus-lunos at pinakamahirap na populasyon sa Estados Unidos.³¹ Kaya’t kung dati, ang pinakilaban ng mga ito ay ang karapatan nilang magkaroon ng bahagi sa ‘empanada’ ng pribilehiyo (*‘slice of the pie’*), ngayon, ayaw na ng anumang bahagi nito dahil nakita na nila na bulok at may lason ang naturang ‘empanada’ (ng modernong sibilisasyon); na ang mismong kundisyon ng pagkaroon ng ‘empanada’ ay ang pagnanakaw ng mga kasangkapan para rito mula sa lupain ng mga katutubo at ang kasunod na pagbabawal sa mga ninakawan na makibahagi minsang maluto ito. Kaya’t ngayon, ang nais na lamang ng mga ito ay ang kalayaang mamuhay na mag-isa na hindi pinakikialaman. Gayunpaman, sa panahon kung saan ang mga namamayani sa mundo ay ang mga korporasyong global (kasabwat ang mga estado-nasyonal) na walang lugar na hindi pinapasukan ang mga ito basta’t may natuklasang yaman sa lupang kinaroroonan ng sinuman, ang tanging paraan para ito ay makamtan ng mga indihenyo ay sa pamamagitan lamang ng pagtangan ng armas (hal., ang mga Zapatista ng Mexico). Sa tingin nila, ang kanilang pagpasok (o inkorporasyon) sa ekonomyang kapitalista ng estado ay tiyak na kamatayan at patuloy na pagka-alipin para sa kanila at ng kanilang mga anak at kung mamamatay rin lang, bakit hindi mamatay na lumalaban?³²

Kaakit-akit ang panukalang ito at malaki ang aking respeto sa damdaming nasa likod ng mga ganitong adhikain. Malalim na rin ang mga binubunong mga katanungan. Kung titingnan nga naman ang rekord ng modernong sibilisasyon na kung saan ang estado-nasyonal ay isa sa pinakamatibay na mito sa kasaysayan, ito ay isang rekord ng *genocide* at pang-aalipin; karamihan ng mga hinahangaang sibilisasyong natayo sa nakaraang sampung libong taon ay natayo lamang sa pawis at dugo ng mga inaliping katutubo. Ito ang dahilan kung bakit sa aking pagtasa sa kahalagaan ng kilusang nasyonalismo, nabanggit ko na kaya ko lang ipagdiwang ito sa kanyang ‘mapagpalayang yugto’ (“*insurgent moment*”), habang ito ay nagsisilbing behikulo o instrumento ng pagpapalaya at hindi sa kanyang dominanteng pormasyon (Mendoza, 2002/2006, p. 4). At kahit na pa sa panahong ito, walang garantiya na hindi nito i-rereplika ang karahasan ng puwersang kanya mismong nilabanan noong una kapag ito ay nakonsolidado na (hal., ang panunupil ng estado-nasyonal sa kanyang sariling panloob na mga minoridad sa ngalan ng layuning pag-iisa o “*national unity*”).

Subali't sa kabilang banda, ang alternatibong pagtitiwalag sa kabuuan ay mayroon ding kanyang sariling panganib. Ito ay ang palagay na ang mga etnolingguwistikong identidad ay natural lamang at hindi produkto ng kasaysayan tulad ng pinapakiwaring 'artipisyal' o 'pekeng' pambansang identidad. Sa pagsipi ni Martinez (2004) sa antropologong Clifford Geertz:

[C]ategories of blood, speech, custom, and so on, are seen to have an ineffable, at times overpowering coerciveness in and of themselves. One is bound to one's kinsman, one's neighbor, one's fellow-believer, ipso facto, as the result not merely of personal affection, practical necessity, common interest, or incurred obligation, but at least in great part by virtue of something unaccountable. . . to the very tie itself (p. 19).

Ibig sabihin, pinapalagay na kung ang identidad na Filipino ay likhang-tao lamang, at hindi natural, ang mga identidad na Ilokano, Cebuano, Bikolano, Tausug, atbp. ay likas at hindi produkto ng sosyolohikal at makasaysayang pagbubuklod o ugnayan—para bang ang mga ito ay umusbong na lang na may ganito nang identidad sa utak ng Diyos at ipinanganak na orihinal na Ilokano, Cebuano, Bikolano, Tausug, atbp. Kaakit-akit man sa damdamin ang ganitong pagpapalagay, kaduda-duda ito pagdating sa pag-unawa sa katangian ng kultura. At dito marahil nagiging makabuluhan ang puna ng tinatawag na “*critique of anti-essentialism*” (na sa ibang lugar ay matindi ko ring binatikos sa walang pakundangang gamit nito). Nakakalimutang kahit ang mga tinatawag na “katutubong” kaugalian, pananalita, at paniniwala ay hinuhubog sa pamamagitan ng mga sosyal at ekolohikal na interaksyon, negosasyon, at, minsan, pakikitunggali na rin ng mga kasapi sa komunidad. Halimbawa na lang, kahit na sa mga kasalukuyang umiiral na talastasan (maging PP, Kapampangan o DILA listserve), walang masasabing isang yuniporm na pananaw na kumakatawan sa mga ito, halimbawa, hindi lahat ng mga Kapampangan ay parehong mag-isip o magkakapareho ng pananaw sa lahat ng mga bagay-bagay.³³ Wika nga ng iskolar ng *cultural studies* na si Stuart Hall (1997), “*Blacks have a whole range of political positions not defined by their genetic disposition, not all blacks are expressive, produce good work of art, espouse progressive politics, etc.*” Kung mayroon man daw bumibigkis sa mga ito, ito ay hindi ang anumang esensyal na katangian o karakter bilang itim kundi ang magkakasamang karanasan ng mga ito (mapa-Africa man, Caribbean, o Americas) ng mahabang panahong pagka-alipin sa ilalim ng mga puti.

Ano ang implikasyon ng ganitong historikal na pagtingin sa identidad? Ibig sabihin, para sa mga gustong gumamit sa argumento ng pluralismo base sa etnolingguwistikong integridad, mahalagang alalahanin na kahit ito ay base sa pulitikal na interes o pragmatik na konsiderasyon, at hindi sa anupamang

tinatayang likas na identidad base sa dugo, wika, tradisyon, atbp.; sa madaling sabi, walang kinaiba ito sa dapat maging argumento rin ng mga tagapagtaguyod ng pagbubuo—dapat kilalanin na sa kailaliman ng prosesong ipinakikilaban ay pulitikal na konsiderasyon, hindi ang anupamang esensyal na pagkakahalintulad. Sa kabilang banda, hindi naman ibig sabihin na kinakailangang ipalagay na peke o artipisyal ang mga lokal (o nasyonal) na mga identidad na nabuo (o gustong buuin) base sa ganitong pagtatasa. Ibig lang sabihin na mahalagang pag-usapan ang pulitikal na karakter ng proseso ng pagbubuo at itanong kung ang dinamiko ba nito ay mapagpalaya, makatarungan, at nakapagbibigay-buhay sa lahat, hindi lang sa iilan o sa mayoridad. Kung hindi mag-iingat, kahit sa loob ng mga usapin sa wika (hal. sa DILA o Akademya o PP man), makikita ang gawi na disiplinahin o kastiguhin ang hindi sumusunod sa “opisyal” na linya ng mga namumuno o ng nakararami, at sa ganitong paraan, narereplika ang dinamiko ng kinamumuhang panlabas na “kalaban.” Sa bandang huli, kung titingnan nang masinsinan, puwedeng sabihin na ang pag-iiba (*pluralism, diversity*)—hindi ang pagiging yuniporm o iisa—ang normal na kalakaran sa lahat ng mga kabuuan, maging sa kalikasan, at isang panganib lagi ang tangkahing burahin ito o ipasailalim ang lahat sa iisang sapilitang homohenisasyon. Anumang paghahalintulad o pag-iisa mayroon ay epekto ng pagkakategorisa ayon sa isang (pulitikal) na obhetibo at di dapat tingnan na absolut, payak, o permanente.

Kung tutuusin, ganito na rin ang mga bagong pag-unawa maging sa lebel ng indibiduwal. Ayon sa disiplina ng sikoanalisis, halimbawa, ang pagtuklas sa tinatawag na “*unconscious*” ni Freud ay isang nagpasabog sa konseptong ‘indibidwal’ na inimbento ng *Enlightenment* o yung tinatawag na “*unified and sovereign subject*.” Ang pumalit dito ay ang konseptong “*split self*” kung saan sa anumang sandali, hindi ako nakatitiyak na ang lahat ng aking saloobin, ninanasa, o iniisip ay ‘akin’ at nasa aking kontrol at kung ako nga ba ay hindi pinaninirahan ng ‘maraming sarili’ (*multiple selves*).³⁴

Lalo na’t sa panahon ng ating mundong ginagalawan ngayon kung kailan ang karamihan ay hindi na nananatili sa iisang lugar lamang kundi nagpapa-ibang lalawigan at nagpapa-ibang bansa, gayundin, nag-aasawa ng di-kabaryo, kalalawigan, o kababayan, ang argumento ng paghahanap sa sarili base sa dugo, klan, o etnikong identidad ay lubhang magiging masalimuot, kung di man imposible. Dito karamihan sinasalin ang literal na pagbabalik sa larangan ng simboliko, halimbawa, ang literal na pagbabalik sa kinagisnang kultura o wika ay nagiging ‘pagbabalik-loob.’ Dito na rin nagkakaroon ng mga “*adopted*” na miyembro ng grupo, kung saan puwedeng kahit na ang miyembro ng ibang grupo ay maaaring ituring na kabaro (‘sariling atin’) kung ang mga ito ay may pagkukusang matuto ng mga kaugalian nito.³⁵ Kung titingnan sa ganitong pananaw,

masasabing ang mga “*iron-clad*” na mga saradong identidad (maging nasyonal man o etnonasyonal ang mga ito) ay lahat may katangian ng pag-iimbento (tingnan ang Hobsbawm & Ranger, 1983; at ang Anderson, 1983). Walang masama rito. Ang mapanganib ay ang kabaligtaran nito: ang paggamit ng diskurong natibismo (*nativism*) sa isang di na lang estratehiko kundi sa tunay na paniwala ng pagiging likas o payak na katotohanan nito (ang tinatawag na “*essentialism*”). Dito na napapalitan ng ideolohiya at diktadurya ang di sana’y malikhaing pagteteorisa at mapagpalayang pulitikal na pagkilos o adhikain.

Paglalogom at Patotoo

Marahil sa harap ng mga ganitong pagtatasa sa mga nakapaloob na kontrobersiya sa usapin sa wika sa bansa, ang nais kong makamit ay ang pag-uusap at pag-uugnayan ng mga tagapagtaguyod ng pagbubuo (o ng PP) at ng mga radikal na kilusan na tumatawag ng pagtitiwalag sa republika ng Pilipinas (DILA) o di kaya’y nag-uudyok ng federalismo (hal., SOLFED, *Saving Our Languages through Federalism*). Kung ang usapin sa wika ay hindi kailanman hiwalay sa mas malakihang isyu ng kasarinlan, ng karapatang mamuhay nang malaya at may integridad, at magkaroon ng sarili—ito ay dapat tingnan hindi lamang sa lebel ng malakihang kabuuang PP, kundi sa lebel na rin ng maliliit na kabuuang pp o etnolingguwistikong komunidad at sa loob na rin ng mas malakihang hamon ng konteksto ng korporatistang globalisasyon at kapitalismo. Sa ating nakita, malalalim ang mga inuudyok na tanong ng kilusang maka-etnonasyonalismo.

Sa akin mismong pagbababad sa wika at kulturang Kapampangan kahit na sa *cyberspace* lamang, masasabi kong ako ay nakaranas ng di-inaasahang pagbabago ng pananaw. Nasabi ko na, noong una, wala akong nadamang kontradiksiyon sa aking pagyakap sa wikang F/Pilipino/Tagalog kasabay ng aking kinagisnang wikang Kapampangan. Subali’t dahil lumampas na rin siguro ako sa aking proseso ng pagde-dekolonisa (ang Pangkaming konteksto) at hindi na isyu sa akin ngayon ang aking identidad bilang Pilipino, handa na rin akong makita at pansinin ang mga pagkakaiba sa dalawang wika at kulturang aking kinagisnan at nakagawian.

Dumating ang ganitong kamalayan noong isang uwi ko mula Estados Unidos, kasama ng aking mga kapatid, para sa libing ng aking yumaong tatay. Naglalamay kami isang gabi sa kapilya Metodista sa San Fernando, Pampanga kung saan itinigil ang labi ng tatay ko, nang may isang imbitadong pastor galing sa ibang simbahan na naatasang magbigay ng sermon isang gabi ng paglalamay. Ang pastor ay Kapampangan subali’t maliban sa pambungad na pagbati, hindi sa Kapampangan ibinigay ang kanyang sermon kundi sa wikang F/Pilipino/

Tagalog. Napataas ang kilay ko. Bigla ko na lamang naramdaman ang di ko pagsang-ayon dito. Napabulong ako sa katabi kong kapatid at nagsabi, “Bakit naman nananagalog si pastor, eh, Kapampangan naman lahat ang audience?” Ako mismo ay nagitla sa aking sarili. Kung nangyari ito bago ako napababad sa usap-usapan sa Akademyang Kapampangan at habang matindi pa ang aking proseso ng dekolonisasyon, marahil hindi ko man lang mapapansin ito. Subali’t sa tinagal-tagal na rin ng aking makabayang pagbabalik-loob at ng aking pagkikilahok sa naturang listserve kung saan, nandoon na ang matawa at maiyak ako sa ganda ng tunog ng wikang Kapampangan mula sa mga tula, awitin, at sa iba pang kathang-sining ng mga kapwa ko Kapampangan at sa kakaibang mundong ipinahahayag ng wikang kinagisnan, hindi ko na rin kayang ipagwalang-bahala ang maaaring pagkawala nito kung ito nga, sa di sinasadyang pangyayari, ay mapalitan ng Tagalog sa di kalaunan. Masasabi kong ang karanasang ito ang tumulong sa aking umunawa sa dati’y di ko maunawaan na hinaing ng mga miyembro ng DILA at ng Akademya. Sa aking naging karanasan, ang kalayaang “maging” ay isang makapangyarihang puwersa na hindi kayang isuko na lang sa ngalan ng anumang adhikain. Lalung-lalo na sa panahon ng globalisasyon kung kailan ang mga *commodified* na identidad ay kayang bilhin na nang mura ngayon (*a dime a dozen*), ang pagyakap na muli sa kinagisnang wika at kultura na may pag-alala sa isang paraan ng pamumuhay na hindi nabibili sa palengke, ay isang di maipagpapalit na sagradong bagay. Ayon kay Nettle at Romaine (2000):

Linguistic diversity...is a benchmark of cultural diversity. Language death is symptomatic of cultural death: a way of life disappears with the death of a language. The fortunes of languages are bound up with those of its speakers. Language shift and death occur as a response to pressures of various types—social, cultural, economic, and even military—on a community. Every time a language stops performing a particular function, it will lose some ground to another that takes its place. Death occurs when one language replaces another over its entire functional range, and parents no longer transmit the language to their children (p.7).

Sa bandang huli, ang tanong patungkol sa wika ay hindi maiiwasang di mag-udyok ng mga ganitong malalimang pag-aalala sa kasasapitan (o hinaharap) ng mga iba’t ibang etnolingguwistikong grupo kung man ang mga ito ay mapalitan na nga ng F/Pilipino/Tagalog. Subali’t sa isa pang mas malakihang hamon, kung susundin natin ang aking naunang babala patungkol sa panganib ng ideolohiya, ang tanong ay, hanggang saan tayo payag na tingnang muli ang ating mga pinaka-sagradong paniniwala at siyasatin ang mga ito para tiyakin kung ang mga ito ba ay dapat rebisahan o pag-isipang muli? Partikular sa adhikain ng PP, tinitingnan bang mahalaga at bahagi ng programa nito ang pagpapalakas

sa maliliit na pp ng mga etnolingguwistikong grupo sa bansa? Kung hindi, bakit hindi? Kung ang pagpapanatili ng maliliit na kabuuan ay hindi likas na salungat sa pagbubuo ng isang malaking PP, ano ang mga posibleng mekanismo ng ugnayan (at marahil, mahalaga, pagsasalin) ang dapat imbentuhin at planuhin para magarantiya ang pananatili at paglago ng mga ito? Sa dinami-rami ng mga mayayamang wika at kultura sa bansa, ang Tagalog lamang ba ang may karapatang maging wika ng karunungan at sining? Kung man ang mga tagapagtaguyod ng mga ibang etnolingguwistikong grupo ay nais hikayating makipagtalastasan sa diskursong PP, paano masisiguro na ang paanyayang lumahok ay hindi sa isang “*prefabricated*” o tapos na na diskurso kung saan karagdagang palamuti na lamang ang silbing ambag ng mga ito, kundi sa isang tunay na bukas at malaya at mapagpalayang proseso ng talastasan?

At para naman sa mga miyembro ng DILA at SOLFED, hanggang saan handang ipakipaglaban ang karapatang “maging”? Kasama ba ng adhikaing ito ang kapakanan ng lahat, pati na ng pinakamaliliit na grupong etniko sa bansa, hindi lang ng mga dominanteng rehiyonal na mga kabuuan (hal. Kapampangan, Cebuano, Bicolano, Ilonggo, atbp.)? Ang pagpapalago at pagpapanatiling buhay ba, sa bandang huli, ay sumasaklaw rin sa karapatan ng kaliit-liitang kabuuan tulad ng mga indihenong tribo (hal. ang mga Aeta, Itneg, Tagbanwa, Ilongot, Badjao, Mangyan, atbp.) na biktima na rin ng dominasyon ng mga mayoridad na grupong kinabibilangan ng mga tulad ko at tulad na rin ng mga miyembro ng DILA? Hanggang saan handang ipakipaglaban ang karapatan ng bawa’t kabuuan—hindi lang ng mga akulturado at makapangyarihang grupo—kundi ng lahat, na maging malayang mamuhay ayon sa kani-kanilang sariling kinagisnang kultura, wika, at tradisyon? Ang huling tanong na ito, para sa akin, ang pinakamalalim; ito ay nag-uudyok ng mas malakihang tanong patungkol sa kung ano bang lebel (o “*scale*”) ng pakikitungo sa kapwa ang kaya nating panindigan bilang miyembro ng ‘makataong uri’ (*human species*) na may katarungan, pagkilala sa karapatan ng bawa’t isa, at walang karahasan o pananakop ng isa sa isa: ang lebel ba ng global? Ng nasyonal? Ng rehiyonal? O ng *tribal*, di kaya?

Ito, para sa akin, ang bagong hamon ng pluralismo sa usapin sa wika sa maituturing na bagong yugto ng PP.

Endnotes

¹Ang gamit ng letrang “F” sa Filipino ay nagtatakda ng inaasahang paglago ng rehiyonal na wikang Tagalog sa isang tunay na wikang pambansa. Isang paraan ay ang pagpapalawak ng alfabeto nito sa pamamagitan ng pagsali sa mga tunog galing sa iba’t ibang etnikong wika na wala sa Tagalog. Ang tunog na “f” ay isang halimbawa nito; ito ay

makikita sa ibang etnikong wika tulad ng Ibanag, isang lalawigan sa Hilagang Luzon, nguni't wala sa Tagalog. Sa sanaysay na ito, gagamitin ang tatlong pormulasyon—Filipino, Pilipino, at Tagalog—bilang magkakatumbas.

²Nakapanaklong ito para itanong at tumawag ng pansin sa kung sino ba lahat ang kasali sa panghalip na “tayo” sa ganitong yunibersal na gamit.

³Tingnan ang Executive Order No. 210.

⁴Sa U.P. High School, halimbawa, napag-alaman kong ilang dekada na rin itong gumagamit ng mga teksbuk sa wikang Pilipino. Sa aking impormal na panayam sa prinsipal, mahigit na isang dekada na ngayon ang nakararaan, nabanggit niya na naging di hamak na mas bibo raw ang talakayan sa silid-aralan at mas madali ang pagtuturo dahil hindi na kailangang mamilipit pa sa Ingles ang mga bata kahit na sa mga teknikal na mga aralin tulad ng pisiks, math, kemistri, atbp. (ipinakita niya sa akin ang iba't ibang teksbuk na lahat ay sa Filipino na).

⁵Sa partikular, ang mga kaganapan sa tinawag na “*People Power Revolution*.”

⁶Pati na ng mga sumunod na “*popularizers*” ng mga konsepto sa sikolohiyang Pilipino tulad ng mga *pop artists* na Apo Hiking Society at ng OPM o Organisasyon ng mga Pilipinong Mang-Aawit (tingnan ang Mendoza, 2002/2006).

⁷Sa diskurso ng Pantayong Pananaw, malaking ambag din ito sa pagbubuo ng isang kamalayang Pantayo.

⁸Ang mga mekanismo—materyal at simboliko—kung saan ang mga napapasailalim sa kolonyal na kapangyarihan ay hindi pinapayagang maging sarili nila kundi ginagawa silang iba.

⁹Ang tinatakda kong “tayo” sa partikular na gamit dito ay ang mga katalastasan sa Pantayong Pananaw.

¹⁰Direktang salin ng “*closed circuit of communication*”, kataga na ginamit ko sa aking paglililaw mula sa disiplina ng komunikasyon sa isa sa pinakamahalagang konsepto ni Salazar (tingnan ang Mendoza, 2001; 2002/2006; 2006a; 2006b); sa orihinal na tukoy ni Salazar, “maihahalintulad sa isang sistemang sarado o *closed circuit*—nakapinid na pag-uugnayan at pakikipag-uugnayan” (Salazar, 2000, pah. 83). Matatagpuan ang unang publikasyon ng nasabing papel ni Salazar sa Bautista at Pe-Pua, 1991, pah. 46-72).

¹¹Ang bukas na sirkito ng komunikasyon kung saan pinatutunayan ng Pilipino na mayroon nga siyang sarili hiwalay sa iba, hal., ang Estados Unidos.

¹²Dahil marami na ang nasulat na pagpapaliwanag tungkol sa Pantayong Pananaw, hindi na tatalakayin dito ng detalyado ang pilosopiya at iba't ibang aspeto nito (tingnan ang Mendoza, 2002/2006; Navarro, atbp., 1997; Salazar, 2000 at ang masiglang talakayan sa bahaging “Forum Kritika” sa dyornal ng *Kritika Kultura*, 2009, bolyum 13, pah. 105-144. Itong panghuli, sa partikular, ay tumatalakay sa ilang mahahalagang hamon sa teorya at praksis ng PP na ang kasalukuyang sanaysay ay maaaring kasagutan. Isa na sa mga ito ang problematikong pag-apuhap ng ilang kritiko sa gamit ng mga categoryang “labas,” “loob,” at “tayo” sa diskurso ng PP bilang esensyal o “*self-evident*” na entidad na ipinalalagay na dapat klaro na sa lahat at hindi na dapat pang pag-usapan).

¹³Tingnan ang kahalagaan ng pagkakaroon ng pansariling panloob na diskursong pantayo (“*we-inclusive*”) sa Esteva at Prakash (1998).

¹⁴Bagama’t mukhang simple at di problematiko ang mga categoryang “panlabas” at panloob” sa mabilisang pagbanggit ko rito, ang mga ito ay hindi *self-evident* o selyado. Tingnan ang aking mas malalimang pagpapaliwanag sa Mendoza (2002/2006).

¹⁵Isang kaayusang nagbibigay-hanggahan sa kayang isipin o ipalagay.

¹⁶Nakibahagi ako sa patuloy na talastasan sa PP (kahit man lang sa pamamagitan ng e-mail) at sumali rin ako sa Akademyang Kapampangan listserve na ang modereytor, si Ernie Turla, ay isa sa tagapag-tatag ng DILA.

¹⁷Ito rin ay mahalaga sa pag-iwas sa penomenong “*groupthink*” at gayun din. sa kabilang banda, sa pagiging kampante na kapag natamo na ang hinahangad na layunin, wala nang dapat pang gawin kundi ulit-ulitin na lang ang mapagpalayang katotohanang miminsanang natuklasan. Dapat tandaan na kung kayang buwagin ang hegemonya ng isang naghaharing rehimen, kaya ring buwagin ang anumang pumalit dito (hal., isang mapagpalayang dinamiko) kung ang kilusang reaksiyonaryo laban dito ay muling maging epektibo.

¹⁸Kahit na ang manunulat sa Ingles na si Conrado de Quiros ay nagsabi na taliwas sa iniisip ng nakararami pati na ng mga opisyal ng dating pamahalaang Arroyo na kailangan daw ng Ingles para sa globalisasyon,

“The primary function of language is not for a people to communicate with foreigners, it is for a people to communicate with themselves. The primary function of language is not for a government to communicate with other governments, it is for a government to communicate with its citizens” (2007).

¹⁹Ganito na rin ang kaso sa Ingles—kung ang patuloy na pagtuturo nito sa bansa ay hindi na lang tinitingnan na stratehiko dahil nagkataong ito ang nagsisilbing wika ng ekonomyang global sa kasalukuyan at kundi dahil sa implisitong paniniwalang ito ay likas na mas nakatataas kaysa sa ibang lengguwahe sa mundo, nagiging ideyolohikal ang paggigiit nito at hindi na lang praktikal. Karagdagan, kahit nga sa praktikal na pagpapahalaga, kung hindi titingnan ang isyu ng Ingles sa mas malaliman at malawakang kontekstual na pananaw, ang maling pagpapaprayoridad nito sa bansa higit sa lahat ay hahantong lang sa pagsasanay ng mga Pilipino na maging ‘alila ng globalisyon’ (“*servants of globalization*”) ayon kay Parrenas (2001), tulad na lang ng mga mahuhusay na mga gradwey sa kolehiyo na nagmimistulang parang loro na lamang sa mga call center sa bansa!

²⁰Kung tutuusin, wala akong alam na bansa na walang minoridad; kahit na ang bansang Hapon na madalas ituring na *homogeneous* ay mayroon ding sariling “*marginalized ethnic communities*” tulad ng mga Ainu, Ryukuan, Burukamin, atbp.

²¹Hindi lamang pinagbawal ang Kapampangan sa elementarya kundi pakiramdam kong minamaliit din ang aking “*public school English*” kumpara sa “*kolehiyala English*” ng gradwado sa mga pribadong paaralan (tingnan ang aking personal na sanaysay sa Mendoza, 2005/2006).

²²Ang sanaysay na ito ang kauna-unahang papel na sinulat ko sa wikang Filipino.

²³Isang uri ng hindi planadong pagsasagutan sa matulaing pamamaraan tungkol sa isang napiling paksa, minsan sinasaniban ng awit.

²⁴Isang uri ng *improvisational art form* na kahawig din ng basulto subali't mas may pagka-salbahe at mapanukso ang mga napipiling paksang talakayin.

²⁵Tingnan ang pagsasaad nito sa Mendoza (2002/2006).

²⁶Kakailanganin ko pang saliksikin nang mas masinsinan ang detalye ng kasaysayan ng kilusan at maaaring maging paksa ito para sa isang papel bukod dito.

²⁷Na itinatag ng bisyonaryong batikang komposer at koreograper (ng *Miss Saigon*) na si Andy Alviz at madalas makasama ang popular na *jazz singer* na si Mon David, *winner* ng *London International Jazz Festival 2006 Vocalist Award*.

²⁸Isang estudyante ng U.P. halimbawa, si Jason Paul Laxamana, ay isang multi-talented na filmmaker, manunulat, makata at komposer at may potensyal hindi lang bilang artist kundi para maging theoretician ng kulturang Kapampangan.

²⁹Subali't habang tinitingnang isang positibong bagay ito, sa kabilang banda, maaaring ito rin ang dahilan kung bakit hindi nagkaroon ng malawakang pagtanggap sa Ingles sa bansa (bukod sa mga elit o nakapag-aral) sa kabila ng sistematikong imposisyon nito sa mga paaralan at ng pamahalaan at ng mass media sa mahabang panahon; samakatuwid, dapat ding bigyang-pansin ang kawalang bisa nito bilang epektibong wikang pangkomunikasyon ng mga ordinaryong mamamayan.

³⁰Tingnan halimbawa ang pumasang Proposition 227: Anti-Bilingual Education Initiative sa California.

³¹Dahil sa pagkawasak ng kanilang mga kultura, tradisyon at paraan ng pamumuhay sa marahas na proyekto ng sapilitang asimilasyon, ang ilang natitira sa kanila ngayon ay mayroong napakataas na *suicide rate*, pati na *alcoholism* at *drug addiction*—mga sintomas ng matatawag na *cultural depression*.

³²Kaugnay nito, kamakailan lang, ang mga Lakota Indians sa Amerika ay nagpasyang tumiwalag sa kanilang nilagdaang kasunduan kasama ng pamahalaang Estados Unidos at nagdeklara na: “*We are no longer citizens of the United States of America and all those who live in the five-state area that encompasses our country are free to join us.*” Kasama sa bansang Lakota ang ilang bahagi ng Nebraska, South Dakota, North Dakota, Montana and Wyoming. Sa kanilang hatol sa pamahalaang Estados Unidos, “*The treaties have been ‘repeatedly violated in order to steal our culture, our land and our ability to maintain our way of life’*” (AFP, 2007).

³³Ako mismo ay isang miyembrong kadalasan ay may kakaibang pananaw.

³⁴Malalim ang matututunang insayt patungkol dito galing sa mga tinatawag na *possession cult* tulad ng Voodoo, Santeria, Condemble sa Haiti, Cuba, at Brazil na mukhang nakauunawa sa konsepto ng “*multiple*” at dahil dito, natutunang i-negotiate ang mga ito para hindi makasira o makasakit sa sarili o sa komunidad sa pamamagitan ng iba’t ibang makabuluhang rituwal (tingnan ang Barnes, ed., 1997).

³⁵Isang halimbawa nito ay isang Amerikanong nagngangalang Tim Harvey na pinadaan sa isang initiation rite ng Akademya at sa ganitong paraan, bininyagan na miyembro nito.

Mga Sanggunian

- AFP. (2007, December 19). Descendants of Sitting Bull, Crazy Horse break away from US. (Dec 19, 2007). Retrieved June 10, 2011, from <http://afp.google.com/article/ALeqM5iVC1KMT0gwiSoMQyT2LwZc9HyAgA>
- Anderson, B. (1983). *Imagined communities: Reflections on the origin and spread of nationalism*. London & New York: Verso.
- Barnes, S. T. (Ed.). (1997). *Africa's Ogun: Old world and new*. (2nd expanded edition). Bloomington & Indianapolis: Indiana University Press.
- Bautista, V. at Pe-Pua, R. (1991). *Pilipinolohiya: Kasaysayan, Pilosopiya at Pananaliksik*. Maynila: Kalikasan Press.
- Bello, W. & A. Mittal (July 2005). Dangerous Liaisons: Progressives, the Right, and the Anti-China Trade Campaign, *Transnational Institute, A worldwide fellowship of scholar activists*. Retrieved July 8, 2011 from <http://www.tni.org/node/67399/565>.
- Bourdieu, P. (1977). *Outline of a theory of practice*. (R. Nice, Trans.). Cambridge: University Press.
- De Quiros, C. (2007, December 5). Babel. There's the Rub. *Philippine Daily Inquirer*. Retrieved June 10, 2011, from <http://opinion.inquirer.net/inquireropinion/columns/view/20071205-105115/Babel>
- DILA- United non-Tagalogs. Description. *Yahoo!Groups*. Retrieved June 10, 2011 from <http://groups.yahoo.com/group/DILA/>
- Esteve, G. & Prakash, M. S. (1998). *Grassroots post-modernism: Remaking the soil of cultures*. London: Zed Books.
- Executive Order No. 210. Establishing the policy to strengthen the use of the English language as a medium of instruction in the educational system. May 17, 2003. Retrieved June 10, 2011 from <http://elibrary.judiciary.gov.ph/index10.php?doctype=Executive+Orders&docid=a45475a11ec72b843d74959b60fd7bd645f73003691a4>
- Fallon, J. (2004). Foreword. In D.C. Martinez, *A country of our own: Partitioning the Philippines* (pp. v-xii). Los Angeles, CA: Bisaya Books.
- Hall, S. (1997). *Race—the Floating Signifier*. [Videorecording of lecture by Stuart Hall]. Directed by Sut Jally. Media Education Foundation.
- Hobsbawm, E. & Ranger, T. (Eds.). (1983). *The invention of tradition*. New York: Cambridge University Press.

- Kuhn, T. (1962). *The structure of scientific revolutions*. London: The University of Chicago Press.
- Martinez, D. C. (2004). *A country of our own: Partitioning the Philippines*. Los Angeles, CA: Bisaya Books.
- Mendoza, S. L. (2001). Nuancing anti-essentialism: A critical genealogy of Philippine experiments in national identity formation. In D. T. Goldberg, M. Musheno, & L. C. Bower (Eds.). *Between law and culture: Relocating legal studies* (pp. 224-245). Minneapolis, MN: University of Minnesota Press.
- Mendoza, S. L. (2002/2006). *Between the homeland and the diaspora: The politics of theorizing Filipino and Filipino American identities*. (Revised Edition) Manila: University of Santo Tomas Publishing House.
- Mendoza, S. L. (2005/2006). Tears in the archive: Creating memory to survive and contest empire. In R. Lustig & J. Koester (Eds.). *Among US: Essays on Identity, Belonging, and Intercultural Competence* (Rev. ed.) (pp. 233-245). Boston: Pearson.
- Mendoza, S. L. (2006). New frameworks in Philippine postcolonial historiography: Decolonizing a discipline. In J. E. Braziel & J. Young (Eds.). *Race and the foundations of knowledge* (pp. 155-173). Urbana and Chicago: University of Illinois Press.
- Mendoza, S. L. (2006). 'Strategic Parochialism: Philippine Insurgent Nationalism and the Search for a Constituent Public. In A. Dirlik (Ed.). *Pedagogies of the global: Knowledge in the human interest* (pp. 187-216). Boulder & London: Paradigm Press.
- Navarro, A. (2000). *Ang bagong kasaysayan sa wikang Filipino: Kalikasan, Kaparaanan, Pagsakasaysayan*. Lunsod Quezon: Palimbagan ng Lahi.
- Navarro, A., Rodriguez, M.J. & V. Villan (Eds.). (1997). *Pantayong pananaw: Ugat at kabuluhan*. Lunsod Mandaluyong: Palimbagan Kalawakan.
- Nettle, D. & Romaine, S. (2000). *Vanishing voices: The extinction of the world's languages*. New York: Oxford University Press.
- Proposition 227: English Language in Public Schools/ Anti-bilingual Education Initiative. California, USA, (voted June 2, 1998)
- Salazar, Z. A. (2000). Ang Pantayong pananaw bilang diskursong pangkabihasnan. Nasa: A. Navarro, M. J. Rodriguez at V. Villan (Eds.), *Pantayong Pananaw: Ugat at Kabuluhan. Pambungad sa Pag-aaral ng Bagong Kasaysayan* (pp. 79-121). Lunsod Quezon: Palimbagan ng Lahi.
- Salazar, Z. A. (2000). The Pantayo perspective as a discourse towards kabihasnan. *Southeast Asian Journal of Social Science*, 28(1), 123-152.
- Turla, E. (2007). *Filipino is not our language*. Angeles, Pampanga: Defenders of the Indigenous Languages of the Archipelago (DILA).

S. Lily Mendoza is an associate professor of Culture and Communication in the Department of Communication and Journalism at Oakland University. Her research interests include theories of identity and subjectivity, cultural politics in national, post- and trans- national contexts, dynamics of cross-cultural theorizing, discourses of indigenization, race, and ethnicity and Filipino and Filipino American studies. She is the author of *Between the Homeland and the Diaspora: The Politics of Theorizing Filipino and Filipino American Identities* (Routledge, 2002; Philippine paperback edition by University of Santo Tomas Publishing House, 2006) and has published in various anthologies and communication journals.